Ekmek Kitabı

Editör
Emine Gürsoy Naskali

KİTABEVİ

KİTABEVİ • 586

Ekmek Kitabı

Emine Gürsoy Naskali

Kapak Tasarım
Onur Sönmez

Dizgi/İç Düzen
Hülya Aşkın

Baskı - Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No:8
Topkapı - İstanbul
Sertifika No: 12107

1. Baskı 600 Adet
İstanbul, 2014

ISBN 978-605-4907-33-5

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16450

Online Satış
www.kitabevi.com.tr

KİTABEVİ
Çatalçeşme Sk. No: 46/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel:(0212) 512 43 28 - 511 21 43 • Faks:(0212) 513 77 26

Ekmek Kitabı

Editör
EMİNE GÜRSOY NASKALİ

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

Giriş • 1

EKMEK YAPIMI

Polatlı Yöresi Geleneksel Kırsal Yerleşmelerinde Ekmek Yapımı ile İlgili Yapı, Mekan ve Mimari Ögeler
Mahmut Davulcu • 5

Kayseri İncesu'da Ekmek
Aysel Özen • 53

Pideland, Simitland, Doyçland -Almanya'daki Türkler ve Ekmek
Ahmet Atilla Doğan • 83

Pileki Taşı ve Pileki Ekmeği
Aylin Doğan • 111

Ayaş'ta Ekmek Yapımı
Hatice Doğruol • 141

TARİH SEYRİNDE

Hitit Devri Anadolusunda Ekmek
Tolunay Sandıkçıoğlu • 157

Osmanlı Seferlerinde Askerin Temel İhtiyaç Maddesi Olan Ekmeğin Teminine Dair Kısa Bir Araştırma: Kamaniçe Seferi Örneği
Mustafa Nuri Türkmen • 185

XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'da Halkın Temel İhtiyaç Maddelerinden Olan Ekmeğin Temini
Mustafa Nuri Türkmen • 201

XVII. Yüzyıl Başında Galata'da Ekmekçilik
Fethi Gedikli • 211

FIRINCILAR

Osmanlıda Fırıncı Esnafının Yaptığı Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar
Mehmet Demirtaş • 221

Osmanlı'da Ekmekçi Esnafı: İhlaller ve Cezalar
Kübra Tolak • 245

Vakfıkebir (Trabzon) Yöresinde Fırıncılar ve Vakfıkebir Ekmeği
Mustafa Aça - Abonoz Küçük • 257

ETİMOLOJİLER

Un
Ayşe Şeker • 273

Buğday
Dursaliye Çağlar • 285

Ocak
Emine Temel • 301

Hamur
Hakkı Özkaya • 319

Yufka
Hakkı Özkaya • 333

İSİMLENDİRMELER

Ekmek
Mustafa S. Kaçalin • 347

Börek
Alime Evci • 381

Azerbaycan'da Atasözü ve Deyimlerde Çörek
İlhama Jafarova • 425

Sivas'ta Ekmek Çeşitleri, İnanışlar ve Sözlü Kültür
Müjgan Üçer • 435

Derleme Sözlüğü'nde Ekmek ve Benzerleri ile İlgili Adlandırmalar
Salim Küçük - Serkan Kaya • 477

Askıda Ekmek
Mehmet Varış • 541

İzmir - Torbalı - Ormanköy (Çengele) Köyü'nde Ekmek ile İlgili Bazı Anlatımlar
Necat Çetin • 547

Rüya Tabirnamelerinde Ekmek
Yusuf Turan Günaydın • 571

Dinin Direği Ekmek
Fatma Pekşen • 583

Yufka Kapayan Gelin" Hikâyesi
Melek Yapa • 605

TARİHİ METİNLERDE
Tarihî Tıp Metinlerinde Ekmek
Tuncay Böler • 609

Eski Metinlerimizde Ekmek Yapımı: Üretimden Tüketime
Mükerrem Bedizel Zülfikar Aydın • 627

Giriş

Ekmek Kitabı, kültürümüzde ekmek yapımı, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde yapılan ekmek çeşitleri, ekmeğin yapıldığı mekan, bu mekanın mimari ögeleri, fırınlar ile ilgili birikimin bir tespitidir. Bize has ekmek sadece Türkiye hudutları içinde değil, Almanya'ya göçen vatandaşlarımızla birlikte Almanya'ya da uzanmıştır.

Osmanlı döneminde ekmeğin nasıl yapıldığı, şehirlerde halkın ekmek ihtiyacının nasıl karşılandığı, sefere çıkan askere ekmeğin nasıl temin edildiği, her alanda olduğu gibi ekmeğe hile karıştıran esnafa ne tür yaptırımların uygulandığı konuları tarihe meraklıların ilgisini çekecektir. Hitit devri Anaydolu'sunda ekmek yapımı incelendiğinde ise kültürün sürekliliği görülecektir.

Ocak, ekmek, buğday, un, yufka, hamur, börek, çörek gibi kelimelerin de bir tarihçesi vardır. Bu kelimelerin kökenleri, dilde ne zamandan beri ve hangi metinlerde kullanıldığı konusu dil tarihine merak duyanların ilgi alanına hitap edecektir.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

Ocak Sözünün Kökeni, Türevleri ile Farklı Dil, Lehçe ve Ağızlardaki Kullanım Şekilleri

Emine Temel*

Bir dilin söz varlığı o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutacak kelimelerinin yanı sıra deyimlerini, kalıplaşmış sözlerini, atasözlerini, terimlerini ve çeşitli anlatım kalıplarını da kapsamaktadır. Bu söz varlığı, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişiklilerini yansıtmakta ve hangi dillerin etkisi ile ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir.[1]

Bir dildeki kelime hazinesi incelendiğinde o dildeki kelimelerin birçok kavram alanında farklı anlamlara sahip olduğu tespit edilir. Bazı kelimeler tek bir anlama sahipken bazıları pek çok anlama sahip olmaktadır. Kelimenin kavram alanını oluşturan öbekleri yan anlam, mecaz anlam, terim anlam, atasözü ve deyimler içindeki kullanımları ve diğer özel kullanımlar teşkil etmektedir. Bir dilde bir kelime ile ilgili geniş bir kavram alanı hasıl olmuş ise o dilin kültüründe bu kavram ve konunun önemli bir yere sahip olduğu sonucu ortaya çıkar.

Sözvarlığı, sadece bir dildeki seslerin bir araya gelmesi sonucunda oluşmuş simgelerin, kodların tezahürü değil aynı zamanda o dili konu-

---

* Emine Temel, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, doktora öğrencisi, İstanbul.

1 Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınları, Ankara 2006, s. 7-11.

şan toplumların dünya görüşünü, değerlerini, kültürünü ve kavramlar dünyasını yansıtmaktadır.[2] Ocak kavramı da sahip olduğu anlam yelpazesi bağlamında Türkçenin kavramlaştırma gücünün güzel bir örneğini teşkil etmektedir.[3]

Ateş, Türk kültür hayatında büyük bir öneme sahiptir.[4] Ateşle ilgili karşımıza çıkan kelime kadrosu, ateş kavramının yansıtıcısı niteliğindeki göstergelerdir. Bu göstergeler Türklerin dünya görüşünde, ateş ve buna bağlı olarak ocak kavramlarının ön plânda olduğunu gözler önüne sermektedir.

Ocak, Türkiye Türkçesinde çeşitli anlamlarda ve farklı şekillerde kullanılan kelimelerden biridir. Ocak kavramının ilk olarak "ateş yakılan yer" anlamı ön plana çıksa da daha sonra "aile ocağı, baba ocağı, asker ocağı, tekke, türbe" gibi ifadelerle birlikte de kullanıldığı görülür. Söz konusu kelimenin *Kâmus-ı Türkî*' de[5] 9, İsmail Parlatır'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* ' nde[6] 11 anlamı yer almaktadır: 1. Ateş yanan yer, oda. 2. Dumanın çıkması için duvarda açılan delik ve damdan yukarı çıkan baca. 3. Madencilerin maden erittikleri yer, kalhane. 4. Kireç yakılan yer, kireç fırını. 5. Taş ve maden çıkarmak için açılan çukur veya kuyu. 6. Yerin altından açılan su yolu ve lağım bacaları. 7. Bahçelerde bir tür sebze ziraatına ayrılmış yer. 8. Ateşi sönmüş hanedan, büyük aile. 9. Düzenli askerî sınıf. (Yeniçeri ocağı). Parlatır'ın sözlüğünde ise ilave olarak 1. Ev, bark, aile, yuva. 2. tas. Bektaşî tekkelerinde kıble yönünde bulunan meydan odasındaki ocak, anlamlarına da yer verilmiştir. Günay Karaağaç *Türkçe Verintiler Sözlüğü*' nde ocak kelimesinin şu anlamlarına da dikkat çekmektedir: 1. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç. 2. Kahvelerde, kuruluşlarda çay, kahve vb.'nin yapıldığı yer. 3.

---

2 Doğan Aksan, *age.*, s. 7.

3 Kemalettin Deniz, "Dil Sosyolojisi Açısından 'Ocak' Kavramı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 64, Ankara 2012, s. 220.

4 Halil Çeltik, "Divan Şiirinde Ocak", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 63, Ankara 2012, s. 322.

5 Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s. 190.

6 İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2009, s. 1313.

Bir şeyin en çok bulunduğu veya yapıldığı yer. 4. Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer. 5. Bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile. 6. 11 yılın 31 gün süren birinci ayı, kanun-ı sani.[7]

Türkçe kökenli ocak kelimesi ilk olarak Eski Türkçe (VI-IX. yüzyıl) döneminde ve *Orhun Âbideleri*'nde karşımıza çıkmaktadır: *Yağmız tegre oçuḳ teg erti, biz isig ertimiz*. "Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik." (T/G1)[8] satırlarında *oçuḳ* şekli ile geçen kelime gerçek anlamı ile kullanılmıştır. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ocak kelimesi *oçaḳ* ve *oçuḳ* olmak üzere iki ayrı madde başında yer almış ve "ateş ocağı, ocak" anlamlarında karşılık bulmuştur.[9]

Sevortyan ocak kelimesinin etimolojisini "o:t ~ ot ~ ut, o:tçaḳ / o:tçıḳ ~ otçaḳ / o:ççaḳ / o:ççıḳ ~ oççaḳ / oççıḳ > o:çaḳ ~ oçaḳ" şeklinde yapmıştır.[10] "Yanmak" anlamındaki "*o:t- / *ot-"[11] fiil kökü, üzerine gelen "-çaḳ/-ğaḳ/-çaġ"[12] fiilden isim yapma eki ile "otçaḳ" gövdesini inşa etmiştir. Zaman içerisinde orta hecedeki "t" harfinin düşmesi ile "oçaḳ/ocak" kelimesi ortaya çıkmıştır. Doerfer ise ocak kelimesini "ōčaq < * hôčaq < *pôtčâq" şeklinde açıklamıştır.[13]

Ocak kelimesini *oçaḳ* ve *ocaġ* olmak üzere iki ayrı madde başında inceleyen Radloff, *oçaḳ* kavramının "üç" ve "ayak" kelimelerinin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. Nitekim Çorum, Samsun, Niğde yöresinde "ocakta odunlara dayayarak çatmaya yarayan üç ayaklı ve ön tarafı başlıklı demir araç, sacayağı" anlamında *ocak eşiği ~ ocak eşşe ~ ocak eşşeği*[14] kelimeleri kullanılmaktadır. Rad-

---

7 Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 647.

8 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008, s. 66.

9 Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1968, s. 138.

10 ÊSTJa Sevortyan - Ê.V. Sevortyan, *Etimologiceskijslovar' Tjurkskixjazykov, Obwcetjurkskie i Mezтjurkskieosnovynabukvy* , C.I , Moskva 1974, s. 424.

11 ÊSTJa Sevortyan, - Ê.V Sevortyan, *age.*, s. 483.

12 Carl Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, E. J. Brill, Leiden 1954, s. 92/26.c.

13 ÊSTJa Sevortyan - Ê.V. Sevortyan, *age.*, s. 425.

14 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü L-R*, C. IX, TDK Yayınları, Ankara 1993, s. 3262.

loff "1. Üç ayak, ocak, taş ve maden çıkarmak için açılan çukur veya kuyu. 2. Aile, kabile." olarak açıkladığı *ocaḳ* kelimesinin *oçaġ, oçok, otsak, uçak, oşak* gibi şekillerde de kullanılır olduğunu kaydetmiştir. *Ocaġ* maddesi altında ise "1. Ocak. 2. Aile, kabile. 3. Halka, yüzük." anlamlarını sıralamıştır.[15]

Vámbéry ocak kelimesine madde başı olarak *ot, uvt ateş, yanmak* ifadelerinin altında yer vermiştir. Ćag. *ot* "ateş, yanma", *otun* "odun", *otimak* "yanmak" , *otlanmak* "alev almak, tutuşmak"; Jak. *uot* "ateş"; *otun* "odun"; Ćuv. *vot* "ateş", *voćaḳ, votćaḳ* "soba"; Kk. *ot* "ateş", *otoḳ, otuḳ* "yanan şey." Vámbéry de Radloff gibi kelimenin gelişimini "oźaḳ, oćaḳ < üc - ajaḳ" şeklinde göstermiştir. Çuvaşçada kullanılan *votćaḳ, voćaḳ* kelimelerinin ise "ot, vot" kökünden türediğini ifade eden Vámbéry, "kızma, öfkelenme" anlamındaki *öt* kelimesi ile "ateş" anlamındaki *ot* kelimesi arasında semantik bağlamda bir ilginin kurulabileceğine dikkat çekmiştir.[16]

Clauson ocak kelimesini *oçok/oçak* madde başında almış ve ilk olarak "hearth, fireplace" / "ocak, şömine" anlamını vermiştir. Uygur Türkçesi döneminde bu kelime bir başka kelime ile birlikte "ocak taşı" anlamına gelen *oçok taş* şeklinde kullanılmıştır.[17] Zenker ise *oġaḳ* kelimesini "taş veya maden çıkarılan yer, fırın, şömine; ev, aile, soy" şeklinde tanımlamıştır.[18]

Dankoff *oçaq* kelimesine "bir yerden bir yere göçürülebilen ocak" anlamındaki "köčürmä očaq" kelime grubu içerisinde yer vermiştir.[19]

---

15 Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Turk-Dialecte (Opitslovaryatyuskix-nareçiy)*, Mit einem Vortwort on Omeljan Pritsak, C. I/2, Petersburg 1893, s. 1134.

16 Hermann Vámbéry, *Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen Ein Versuch Zur Darstellung Des Familienverhältnisses Des Turko-Tatarischen Wortscharzes*, Leipzig 1878, s. 50-51.

17 S. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford 1972, s. 24[a].

18 J. Th. Zenker, *Turkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch Dictionnaire Turc-Arabe-Persan I, II*, New York 1979, s. 113[c].

19 Robert Dankoff - James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at- Turk, I-III*, Harvard University Printing Office 1982, s. 364.

Şeyh Süleyman Efendi'nin "āteşdān, hey'et-i ḫanedān; bir ḳabîle ḫalḳı" anlamlarını verdiği *ocaḳ* kelimesine[20] Nadelyayev "soba, fırın" anlamını vermiş ve *očaq* kelimesini *očuq ~ otčuq* şekilleri ile birlikte ele almıştır.[21]

Kelimeler, aynı dilin değişik lehçe ve ağızlarında dahi farklı şekillerde ve anlamlarda kullanılabilmektedir. Ocak kelimesi de birçok lehçede mevcut olan bir kavramdır.

Räsänen, *ōč-ak* şeklinde etimolojisini yaptığı ve "ocak, şömine" anlamını verdiği bu kelimenin Türkçenin çağdaş lehçelerindeki kullanımlarını şöyle sıralamıştır: Trkm. *ōžak* "ocak", Mtü. *očak* "ateş", Çag. Tar. *očak* "üç ayak", Çag. "aile, soy"; S-uig. jučaγ "kabile, aile", Çag. Az. *očaγ*, Kkir. Oir. Tel. *očok* , Sag. *očyk*, Kzk. *ošak*, Sal. *očə*$_{\chi}$, Osm. Az. Krm. Leb. Krč. *ožak* "ocak; aile; soy", Blk. *ocak*, Kč. Koib. *o*^{d}*jyk*, Kyz. Koib. *očuk*, Šor. *ožuk*, Küär. *ozak*, Bar. *ozok* , Hak. *očy*$_{\chi,,}$ Soj. *ožuk*, Kaz. *učak*, Čuv. *vuža*$_{\chi,}$ (<öt "ateş").[22]

Sevortyan, *o:ğaq* kelimesinin etimolojisi ile birlikte farklı lehçelerdeki kullanımlarına da yer vermiştir: KTat., Kar., KBal., Nog., Uz. *o:ğaq*; Tat., Tür. *ocaġ*, *ocaḳ* (Ettufet.); Az. *ogăġ*, Gag. *oğäk*, Kar. *oğax*, Çuv. *vuğa*$_{\chi}$, Kaz., Nog., Kkal. *ošaq*, Uyg. *učaγ*, Baş. *usaq*, Yak. *oso*$_{\chi}$, Bar. *odzoḳ*, Kaz. *oğaḳ ~ oçaḳ ~ oşaḳ: oşaḳ* < ot "ateş, alev" + ğaḳ."[23]

Ocaq kavramı diğer lehçelere göre daha çok işlemiş olan Azerbaycan Türkçesinde beş ayrı anlamda ele alınmıştır. 1. Xörək bişirmək, su, yaxud evi qızdırmak üçün bir tərəfi daşdan, kərpicdən hörülmüş kiçik tikili; ümumiyətlə, od yandırmaq üçün yer. 2. xüs. Sobanın və ya buxar qazanının yanacaq yandırılan yeri, hissəsi. // Kirəv yandırılan yer. 3. din. Pir, müqəddəs yer, ziyarətgah. 4. məc. Doğma ev,

---

20 Şeyh Süleyman Efendi, *Lûġat-ı Çagatai ve Türkî-ı Osmânî*, İstanbul 1298, s. 26.

21 E.R Tenişev - A.M. Şçerbak - D.M. Nasilov- V.M. Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*, Izdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenir, Leningrad 1969, XXXVIII, s. 362.

22 Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki 1969, s. 356.

23 ÊSTJa Sevortyan - Ê.V. Sevortyan, *age.*, 422-425.

ev-eşik, yurd. 5. məc. Bir şeyin olduğu, törədiyi, yayıldığı yer; mərkəz; mənbə.[24]

Ocak kelimesini anlam olarak "ateş" anlamındaki od ismi ile ilişkilendirmek mümkündür. "Ot (od)" ile "ocak" arasındaki köken ilişkisini t ~ ç ses denkliği ile açıklayan Vahit Türk, bu seslerin zaman zaman birbirlerinin yerine geçebildiğine dikkat çekmiştir: *ot+a-g > otag > ota > oda yanında *oç+a-k>*oçak>ocak gelişmesi Türkçe için aykırılık yaratmayacak durumdur. Tarihî metinlerde *ota-* şekli yer alırken *oça-* için aynı durum geçerli değildir. Belki de bir coğrafyada *oça-* biçimi bir süre kullanıldı ve zaman içerisinde *ota-* biçimi yaygınlaşarak *oça-* sözünün unutulmasına sebep oldu. Öte yandan *oça-*'tan türeyen *oçak* biçiminin yaygınlaşması ise *otag/otak* biçiminin aslî anlamlarının kullanımdan düşmesine sebep oldu ki bu, aynı anlamı karşılayan sözler arasında sıklıkla rastlanan bir durumdur. Nitekim *otag/oda* sözü bugün "ocak" anlamıyla değil "evin bölümlerinden biri" ni karşılamak üzere kullanılmaktadır.[25]

Ocak kelimesinde "t-ç" seslerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı örnek ifadelere *Moğolca-Türkçe Sözlük*'te rastlarız: *Oçi(n)* "kıvılcım", *oçila-* "parlamak, ışımak, ışıldamak, kıvılcım saçmak", *oçitay* "kıvılcımlı; ışıklı, parıldayan, ışıldayan", *otaçi(n)* "doktor, hekim, şifalı otlarla hasta tedavi eden kişi", *otaçila-* "doktorluk etmek; iyileştirmek, tedavi etmek", *otug ~ otog* "kabile, kabile, boy; soy, ırk; klan; küçük yönetim birimi."[26]

Ocak kelimesi Türkçenin tarihsel ve çağdaş lehçelerinden başka farklı dillerde de işlek biçimde kullanılmaktadır: Çin. *ê tuò ké* "otağ, ocak; kan bağına dayalı bir tür kabile. Qing sülalesi döneminde Cungarlar 24 otağa ayrılır ve her otağda 5 kişi bulunurdu." Far. *ocak, ocag* "ocak; aile mirası, soy kütüğü." Ur. *ucağ* "ocak." Ar. *ôcāḳ, vicak, ūcāḳ,*

---

[24] *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, C. III, Bakı 2006, s. 510-511.

[25] Vahit Türk, "Ocak Sözü ve Ailesi", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2009, S. 5, Ankara 2010, s. 253.

[26] Ferdinand, D. Lessing, *Moğolca- Türkçe Sözlük O-C (Z)*, Çev. Günay Karaağaç, C. II, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 938.

vūcāk, ôcāġ, ivcāġ "ocak, ocak başı, fırın; aile, soy, sınıf, tabaka; alay, tabur, asker ocağı, askerî birlik." Rus. *oçag* "ocak, fırın; merkez, kaynak, çıkış yeri, aile." Erm. *ocak, ocah* "ocak; baca; aile." Mac. *ocsák* "yeniçerilerin bir kuruluşu." Rom. *ogeac, ogiac, hogeac* "ocak, davlumbaz; ev halkı." Bul. *ocák* "ocak; ev, aile; yeniçeri ocağı." Sırp. *odžak* "ocak"; *ȍdžčār* "baca temizleyicisi"; *ȍdžāk* "baca, ocak; ateş yakılan yer, ev, ocak, aile; doğum yeri; bir zengine ait olan ve gelen geçen bütün tanrı misafirlerine kapısı açık olan ev; yeniçeri ocağı; dericilerin derileri işledikleri bölüm." Arn. *oxhak, oxhaqe, axhak, uxhak, oshmak* "ocak, şömine; soy sop, aile." Mak. *ocak, ucak* "ocak; aile, yuva." Yun. *cáki, ocáki* "ocak; aile ocağı; kuruluş."[27]

Türkçenin tarihsel ve çağdaş lehçelerinde farklı şekillerde ve anlamlarda karşımıza çıkan ocak kelimesi sadece "ocak" şekliyle değil birtakım ek ve kelimelerle birlikte de kullanılmakta ve çeşitli kelime grupları oluşturmaktadır. Dilin gücünü yansıtan bu kelime hazinesi ocak kavramının türevleri ile daha da genişlemiştir.

Şemsettin Sami ayrı madde başlarında ele aldığı ocak kelimesinin türevlerini şu şekilde sıralamıştır: *Ocaḳçı* "Ocaḳları süpürüp temizlemekle geçinen ādem, ocaḳ süpürücüsü", *ocaḳcılıḳ* "Ocaḳları süpürüp temizleyenin ġāl u ṣıfatı, ocaḳçı ṣan'atı.", *ocaḳlıḳ* "Mutfaġının āteş yanan yeri, mutfaḳ ocaġı. 2. Dumān çıḳmaḳ içün çatıda açılmış büyük baca. 3. İri kereste, temel diregi. 4. Sābıḳda erṣān intiḳāl etmek üzere birine verilen vaẓīfe ve mālikāne = Ocaġa maḫṣūṣ veya mensūb ve müte'alliḳ; ocaḳlıḳ demiri = Cān kurtaran demiri, büyük lenger", *ocaḳlamaḳ* "uca gitmek, yükseğe çıḳmaḳ."[28]

Clauson, Nadelyayev'in de[29] *oçaklığ (ocaklığ)* (~DS / *očaqlïq*) ile *ocaklık (ocaklık)* (~DS / *očaqlïy*) şeklinde ayrı madde başı olarak aldığı kelimeyi *oçak* (~DS / *očaq*) kökünden getirmiştir. Xak. *oçaklığ ev* "a house with a fireplace", *oçaklık yé:r* "the place for a fireplace", *oçaklık ti-*

---

27 Günay Karaağaç, *age.*, s. 647.

28 Şemsettin Sami, *age.*, s. 190.

29 E.R. Tenişev - A.M. Şçerbak - D.M. Nasilov - Nadelyayev, *age.*, s. 362.

tig "for any material for making a fireplace, clay and the like." Oçaklan- (*ocaklan-*) (~DS / *očaqlan-*) olarak aldığı madde başında ev oçaklandı "the house had a fireplace." örneğine rastlarız.[30] Dankoff da aynı türev kelimelere yer vermiş ve *očaq* madde başının altında sıraladığı *očaqliy, očaqliq, očaqlan-* kelimelerini *očaqliy äw*[31], *očaqliq yêr, očaqliq titig*[32], *äw očaqlandi*[33] ifadelerinde örneklendirmiştir.

Zenker'in *oġak*'tan başka madde başı olarak aldığı ve ocağın türevleri olan kelimeler; *oġakġy, oġakly* "ocağı olan", *oġaklyk* "oda, baca, bacanın tabanı." Ocakla ilgili yer verilen kelime grupları: *Maġrib ocaḳları, ocaḳ demiri, ocaḳ çékerke, ocaḳ-zāde, ocaḳ-zādeler, ocaġımız sönmesin, çukur ve ocaḳ kazmaḳ* "çukur kazmak."[34] *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*'nde de diğer sözlüklerde olduğu gibi *ocaqçı, ocaqçılıq, ocaqlıq* kelimeleri ayrı madde başlarında gösterilmiş farklı olarak ise *ocaqxana* kelimesine yer verilmiştir.[35]

Günay Karaağaç'ın çalışmasında ocak kelimesinin türevleri ve diğer kullanımları şu şekilde sıralanmıştır: Far. *ocaklık* "ocak yeri, ocak." Ar. *ôcāḳāt, ucāḳāt, vucāḳāt* "ocaklar", *ibin ivcāġ* "cömert, iyilik yapan kimse", *vaḥaḳḥāźi'l-ôcāġ* "yemin sözü, bu müessesinin hakkı için", Erm. *ocakcí* "baca temizleyicisi", Mac. *ogsák aga, ocsák aga* "ocak ağası", Rom. *ogiac-aga* "ocak ağası", Bul. *ocaklíya* "ocağı olan oda", *ocaklík* "ocak, ocaklık; soyluluk", *ocak-çerşéy* "ocak çırası", *ocakçíya* "ocakçı; küçük ocak", Sırp. *odžáklija* "içinde ocağı, şöminesi olan oda", *ȍdžaković, odžakzáda, ̄odokzáde* "ocaklı, iyi bir aileden gelen kimse." Arn. *oxhakfshirës* "baca temizleyicisi"; *oxhakzade* "zengin evinden geçinen, sığıntı"; "*Dema ásht djal oxhaku*" "Demy iyi bir ailedendir." Yun. *apó, cáki* "ocaklı; soylu, asil"; *apán tún çák* "baba ocağı"; *ocaklís* "ocaklı."[36]

---

30 Sir Gerard Clauson, *age.*, s. 24[a].
31 Robert Dankoff - James Kelley, *age.*, s. 165.
32 Robert Dankoff - James Kelley, *age.*, s. 167.
33 Robert Dankoff - James Kelley, *age.*, s. 242.
34 J. Th Zenker, *age.*, s. 113[c].
35 *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, s. 511.
36 Günay Karaağaç, *age.*, s. 647.

Bir dilin sözvarlığında kalıplaşmış yapılar olarak yer alan deyim ve atasözleri o dili konuşan toplumların anlatımdaki gücünü, başarısını, benzetmeye ve nükteye olan eğilimini göstermektedir.[37] Dildeki bu kalıp sözler o dilin ne kadar işlenmiş bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Ocak kelimesi türevlerinin yanı sıra birçok deyim ve atasözüne de malzeme teşkil etmiştir.

Soyun devam etmesi bütün insanlar için önemlidir. Türklerde bu durum ocağın yanması, küçük çocuğun baba ocağında kalıp oradaki ateşi yakmaya devam etmesi ile ilişkilendirilmiştir. Anadolu'da *ocağı yanasıca* diyerek dua, *ocağı kör kalasıca* diyerek beddua edilir. *Ocağkör* "çocuğu olmayan" (Kerkük),[38] *ocağı bata* "Evin yıkılsın." anlamında bir ilençtir (Urfa). *Ocağı garalmak* "kimsesi kalmamak, bütün yakınları ölmek" (Uluşiran, Şiran). Evin en küçük çocuğu evi terk etmez. O, baba ocağına tabiidir. Baba ocağında kalıp ocağı tüttürecek ve soyun devamlılığını sağlayacak olan küçük çocuğa Moğolcada "ateş prensi" anlamında "od tigin" denilirdi. Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin'in adı da esasen bir unvan niteliğindedir. "Ateş, ocak" anlamındaki *kül* kelimesi, "prens, şehzade" anlamındaki *tigin* kelimesinin sıfatı olmuştur. "Baba ocağında kalan küçük çocuk" ifadesi bu bağlamda Kül Tigin ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla tarihî kişiliklerinin adlarının muhakkak bir anlamı vardır. Onlar kişi adı olmaktan ziyade içerdiği anlamı, ad sahibinin yaptığı çalışmaları ortaya koymaktadır.

Ocak kavramının dahil olduğu ve Anadolu ağızlarında sıklıkla kullanılan deyimler şöyledir: *Ocağına darı ekmek ~ ocağına incir ağacı dikmek ~ ocağını söndürmek* "Birinin evini barkını dağıtmak, bir daha şenlenemez duruma getirmek", *odsuz ocaksız ~ ne od var ne ocak* "Yoksul, aç ve barınaksız."[39] *Ocağı kör kalmak* (Gaz.), *ocağı küllü* (Yukarı Bozkuyu, Kadirli-Ada.), *ocağına su dökmen* (Güdül-Ank.), *ocağından ağaç çıkmak* (*Kuyucak-Ay.), *ocağında kül görmüş* (Gaz.), *ocak kaynar*

---

37 Doğan Aksan, *age.*, s. 31.

38 Vahit Türk, *agm.*, s. 256-257.

39 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, Deyimler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1976, s. 829.

duman çıkar, et mi kaynar dert mi kaynar (-Vn), *ocaklar bucak oldu, bucaklar ocak* (-Vn.), *ocakta su çıkmak* (Gülbayır, *Niksar-To.), ocak içinden tutuşur* (AVP)[40], *ocağın eğriliğine bakma, tütünün doğru çıkışına bak.* (EBZ), *ocağını şen etti* (AE.).[41] *Ocağına düşmek* "İsmini duyunca oldum dîvane / *Düşdüm ocağına* aman el'aman (Köroğlu)", *ocağı tütmek* "Mukaddes orduyu te'yid eden bu azgınlar / Saçıp savurdular etrafa öyle yangınlar / Ki uğradıkları yerlerde *tütmüyor bir ocak* / Kıyâm-ı haşre kadar belki tütmeyip duraca (Mehmet Akif Ersoy)." [42]

Ocak kavramı sadece Türkiye Türkçesinin deyim ve atasözlerine dahil olmamış aynı zamanda bazı lehçelerin de kalıp ifadelerinde yerini almıştır. Özellikle Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesi ile ortak kullandığı ocak ile ilgili deyimleri vardır: *Ocağın bərəkətli olsun* "Darlık ve sıkıntı ile karşılaşmayasın." anlamında bir alkış ifadesi. *Ocağı batsın! ~ ocağı viran olmaq* "Ocağı sönsün, darmadağın olsun, yuvan dağılsın." anlamında bir kargıma duası. *Ocağı kor qalmaq ~ ocağın boş (kor) qalsın! (sönsün, yıxılsın!) ~ ocağı qaralmaq (sönmek)* "1.Neslini devam ettirecek kimseleri kalmamak. 2. Her şeyini kaybetmek, mahvolmak, nesi var nesi yoksa kaybetmek." Aynı anlamı karşılayan *ocağın keçsin* deyimi de Azerbaycan Türkçesine özgü bir kullanımdır. Azerbaycan Türkçesine özgü ocak ile ilgili diğer deyimler ise şöyledir: *ocağa od qoymaq* "ortalığı karıştırmak, karıştırıcılık yapmak", *ocağı yanmaq* "yaşamak, ailesi, nesli, soyu devam etmek", *ocağın abad olsun!* "Evin damat gelinlerle dolsun.", *ocağından tüstü çıxmamaq* "ocağı sönmek, evinde baykuşlar tünemek", *ocağının başında əzrayıl oturmaq* "ölümü yakın olmak", *ocaq başından yanır* "Senden etrafına hayır gelmez.", *ocak qalamak* "ocak yakmak", *ocaq qırağında qalmak* "evde kalmak, evlenememek (kız)." Türkiye Türkçesinde "bir şeyin sebepsiz olmadığını bildiren" *ateş olmayan yerden duman çıkmaz* sözü Azerbaycan Türkçe-

---

40 Ahmet Vefik Paşa, *Atalarsözü Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*, Haz. Recep Duymaz, Gökkube Yay., İstanbul 2005, s. 187.

41 Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1963, s. 303.

42 E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilince Atasözleri ve Deyimler 2*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1975, s. 345.

sinde *ocaq yanmasa tüstü çıxmaz* şeklinde ifade edilmiş ve *ateş* kavramının yerini *ocaq* almıştır.[43] Azerbaycan Türkçesinden başka Kerkük (Irak) Türkmen Türkçesinde de *ocağı kör olaydı, kör ocak, babalar ocağı* "Kerkük'te Batınîlerin pirler zümresi ve kuşağı" gibi kalıp ifadeler kullanılmaktadır.[44]

Ocak kavramı pek çok ağızda farklı kelimeler ve eklerle bir araya gelerek yeni, müstakil kelimelerin, terimlerin tezahür etmesine vesile olmuştur.

Ocakaşı "keşkek" (Çarşamba-Sm.; Güdül, Ayaş-Ank.), *ocakbaşı* "mutfak" (Maksutlu Şarkışla- Sv.), *ocakdeliği* "Ocağın içinde kibrit, çıra vb. şeyleri koymak için yapılan rad." (Bekili Çal -Dz.), *ocakeşiği [ocakeşşe,ocakeşşeği]* "1. Ocakta odunlara dayayarak çatmaya yarayan üç ayaklı ve ön tarafı başlıklı demir araç, sacayağı. (*İskilip -Çorum; *Çarşamba -Sm.; *Bor -Ng.) 2. Yanan çırayı idare lambasını üzerine koymaya yarayan demir ara. (Eskice -Mecitözü- Çr.)", *ocakkaşı* "1. Ocak tabanından 30 cm. kadar yükselen, üstüne kazan, tencere oturtmaya yarayan taş duvar. (Söğüt, Honaz -Dz.; *Pötürge -Ml.; Hacılyas *Koyulhisar -Sv.) 2. Ocak kemerinin üstündeki tahta raf. (Seyit, Bekilli *Çal -Dz.) 3. Tandırın tavanla birleşen yeri. (-Ezm)", *ocakkeni* "Yangına karşı ocağın önüne yerleştirilen dikdörtgen biçimindeki taş. (Gündüzbey -Ml.)", *ocakkocası* "Kışın ocağın arkasına konulan büyük kütük (Rumeli göçmenleri -Ant.)",[45] *ocak saymak* "Bir şey tabu aymak. (Lorşun, Talur *Afşin-Maraş)", *ocaksın* "Yalvarırım, ocağına düştüm." anlamında bir rica. "Ocaksın delikanlı bu işimi yap." (Yavuz *Şavşat - Artvin)", *ocak yakmak* "evlenmek" (Kastamonu),[46] *ocaktan* "Soylu, duygu, düşünce ve davranışları ince olan." "Ocaktan adam ne de olsa gün görmüş." (-Ed.; Pirinççeşme *Malkara - Tekirdağ)", *ocaktavuğu* "cins tavuk (-Sm.)", *ocaklı* "Soylu aileden gelen (*Maçka, *Of, -Tr.)",

---

43

44 Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara 2005, s. 422-423. M.Türker Acaroğlu, *Dünya Atasözleri (Dünyanın 155 Ulus ve Dilinden 16.175 Atasözünü Kapsar)*, Kaya Yayınları, İstanbul 1989, s. 501-502.

45 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, s. 3262.

46 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, s. 3263

ocaklık [ocaağlığ] "1. Oda. (-Gr.) 2. Mutfak (Bahçecik -Kc.; *Şebinkarahisar -Gr.; -Elazığ; *Nizip,-Gaz.; -Mr.; -Divriği, *Suşehri -Sv.; *Lüleburgaz -Kırklareli) 3. Baca, bacanın tabanı (Bağıllı -Eğridir, *Gelendost -Isp.; Yusufça *Gölhisar, Salda *Yeşilova -Brd.; Oğuz *Acıpayam -Dz.; Fili *Biga -Çkl.; *Kandıra -Kc.; Küçükisa *Zile -Tokat; Salman *Akkuş -Or.; *Nazimiye -Tunceli; Kümbet -Adana)."

Osmanlı askerî teşkilatında bilhassa yeniçerilikle ilgili ocak terimlerini görmekteyiz: *ocak ağası, ocak başçavuşu, ocakbaşı, ocak bazirgânı, ocak beytülmalcisi, ocak bölük başıları, ocak erkânı, ocak hasekisi, ocak-ı Bektaşyan, ocak ihtiyarları, ocak imamı,ocak kapı kethudası, ocak kâtibi, ocaklı, ocak muhzırı, ocak talimhanesi.*[47]

Sonuç

Bu çalışmada ocak kavramının sahip olduğu gerçek, yan ve mecaz anlamları çeşitli etimoloji yaklaşımları dahilinde ifade edilmiştir. Kelimenin Türk dilinin tarihsel ve çağdaş lehçelerindeki kullanımlarının yanı sıra farklı dillerdeki ifade ediliş biçimleri de sıralanmış ve anlam farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Ocak kavramının değişik eklerle yapılan türevlerinin yanı sıra deyim, atasözü ve bazı ağızlarda özel kalıplar içerisindeki değişik kullanımlarına da temas edilmiştir. Kelime, kavram alanının genişliği itibari ile dilin kültürel ve sosyal hayatını ortaya koyar niteliktedir. İşlenmiş bir kavram olarak ocak, Türk kültür hayatında belirleyici bir rol üstlenmektedir.

---

47 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 711-715.

Kısaltmalar

Ada.	Adana
AE.	Ali Emirî Efendi'nin "Durub-ı Emsal"i
Ank.	Ankara
Ant.	Antalya
Arn.	Arnavutça
AVP.	Ahmet Vefik Paşa'nın "Müntehabat-ı Durub-ı Emsal"i
Ay.	Aydın
Az.	Azerbaycan Türkçesi
Bar.	Barabin Tatarcası
Baş.	Başkurt Türkçesi
Blk.	Balkar Türkçesi
Brd.	Burdur
Bul.	Bulgar Türkçesi
Ćag.	Çağatay Türkçesi
Ćuv.	Çuvaş Türkçesi
Çkl.	Çanakkale
Çr.	Çorum
DS.	Drevnetyurkskiy Slovar bkz. E.R Tenişev, - A.M. Şçerbak - D.M. Nasilov- V.M. Nadelyayev (1969)
Dz.	Denizli
EBZ.	Ebüzziya Tevfik'in "Durub-ı Emsal-i Osmaniye"ye ilavesi.
Ed.	Edirne
Erm.	Ermenice
Ezm.	Erzurum
Far.	Farsça
G	Güney yüzü
Gag.	Gagavuz Türkçesi
Gaz.	Gaziantep
Gr.	Giresun
Hak.	Hakas Türkçesi
Isp.	Isparta

Jak.	Yakut Türkçesi
Kar.	Karayimce
Kaz.	Kazan Tatarcası
KBal.	Karaçay-Balkar Türkçesi
Kc.	Kandıra
Kč.	Kaça lehçesi
Kk.	Koybal-Karagasça
Kkal.	Karakalpak Türkçesi
Kkir.	Kara-Kırgız Türkçesi
Koib.	Koybal Türkçesi
Krč.	Karaçay Türkçesi
Krm.	Kırım Türkçesi
Kt.	Kıt'alar
KTat.	Kırım-Tatar Türkçesi
Küär.	Küerikçe
Kyz.	Kızıl lehçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Leb.	Lebed Türkçesi
Mac.	Macarca
Mak.	Makedonya Türkçesi
Ml.	Malatya
Mtü.	Mitteltürkisch, gew. nach Carl Brockelmann: Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšγarīs Divān luγāt at-Turk. Budapest-Leipzig 1928.
Ng.	Niğde
Nog.	Nogay Türkçesi
Oir.	Oyrot Türkçesi
Or.	Ordu
Osm.	Osmanlı Türkçesi
Rom.	Romence
Rus.	Rusça
Sag.	Sagayca

Sal.	Salar Türkçesi
Sırp.	Sırpça
Sm.	Samsun
Soj.	Soyot Türkçesi
Şor	Şor Türkçesi
S-uig.	Sarı-Uygur Türkçesi
Sv.	Sivas
T	Tonyukuk
Tar.	Tarançi
Tat.	Tatar Türkçesi
Tel.	Teleüt Türkçesi
To.	Tokat
Tr.	Trabzon
Trkm.	Türkmen Türkçesi
Tür.	Türkiye Türkçesi
Ur.	Orduca
Uyg.	Uygur Türkçesi
Uz.	Özbek Türkçesi
Vn.	Van
Yun.	Yunanca

Kaynaklar

Acaroğlu, M.Türker, *Dünya Atasözleri (Dünyanın 155 Ulus ve Dilinden 16.175 Atasözünü Kapsar)*, Kaya Yayınları, İstanbul 1989.

Ahmet Vefik Paşa, *Atalarsözü Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*, Haz. Recep Duymaz, Gökkube Yay., İstanbul 2005.

Aksan, Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınları, Ankara 2006.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, Deyimler Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1976.

Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara 2005.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, C. III, Bakı 2006.

Brockelmann, Carl, *Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, E. J. Brill, Leiden 1954.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1968.

Clauson, S. Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford 1972.

Çeltik, Halil, "Divan Şiirinde Ocak", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 63, Ankara 2012.

D. Lessing, Ferdinand, *Moğolca- Türkçe Sözlük O-C (Z)*, Çev. Günay Karaağaç, C. II, TDK Yayınları, Ankara 2003.

Dankoff, Robert - Kelley, James, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at- Turk, I-III*, Harvard University Printing Office 1982.

Deniz, Kemalettin, "Dil Sosyolojisi Açısından 'Ocak' Kavramı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 64, Ankara 2012.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2008.

Eyüboğlu, E. Kemal, *Şiirde ve Halk Dilince Atasözleri ve Deyimler 2*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1975.

Karaağaç, Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2009.

Radloff, Wilhelm, *Versuch eines Wörterbuches der Turk-Dialecte (Opitslovaryatyuskixnareçiy)*, Mit einem Vortwort on Omeljan Pritsak, C. I/2, Petersburg 1893.

Räsänen, Martti, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki 1969.

Sami, Şemsettin, *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

Sevortyan, ÊSTJa - Sevortyan, Ê.V., *Etimologiceskijslovar' Tjurkskixjazykov, Obwcetjurkskie i Meztjurkskieosnovynabukvy*, C.I, Moskva 1974.

Şeyh Süleyman Efendi, *Lûğat-ı Çagatai ve Türkî-ı Osmânî*, İstanbul 1298.

Tenişev, E.R - Şçerbak, A.M. - Nasilov, D.M. - Nadelyayev, V.M., *Drevnetyurkskiy Slovar*, Izdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdelenir, Leningrad 1969, XXXVIII.

Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1963.

Türk, Vahit, "Ocak Sözü ve Ailesi", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz 2009, S. 5, Ankara 2010.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü L-R, C. IX, TDK Yayınları, Ankara 1993.

Vámbéry, Hermann, *Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen Ein Versuch Zur Darstellung Des Familienverhältnisses Des Turko-Tatarischen Wortscharzes*, Leipzig 1878.

Zenker, J. Th., *Turkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch Dictionnaire Turc-Arabe-Persan I, II*, New York 1979.